

quasi duas pennas (Isid. or. XIX. 11.); hogy a kalapács fokát az olasz penna del martello-nak, a német Pinne am Hammer-nak mondja, egy perczig sem fogunk kételkedni rajta, hogy a szóban forgó toll nem egyéb mint ennek a penna, pinne mesterműszónak egyszerű fordítása.

Deák Farkas (Nyelvőr V. 206.) valami régi oklevélben réz pinnata-t talált; de nem bírta megérteni, hogy mi. Szarvas Gábor (u. o. 210.) így magyarázza: pinnata = olasz pennato: falx vinearia. Kár hogy nem tudni, milyen egyéb tárgyak közt van az a réz pinnata említve. Hogy Szarvas magyarázata nem helyes, az kétségtelen. Először a falx vinearia nem lehet rézből, másodsor pinnata nem pennato. Az olasz szó himnemű (Du Cange szerint: *pennatus* genus gladii ab Ital. Pennato falx), pinnata pedig nőnemű főnévvel congruál. Régi szakácskönyveinkben sütőformát vagy tepsit jelent.

Végül megemlítem, hogy a Schlüsselbart-ot is kulcs tollának mondjuk.

PONORI THEWREWK EMIL.

KOCSI CSERGŐ BÁLINT ÉLETÉHEZ.

A magyar protestáns gályarab-lelkészek szenvedéseinek egyik részese s ezen szenvedések történetének megírója, *Kocsi Csergő Bálint* pápai tanár, a gályarabságból kiszabadulta, illetőleg Helvétiaiból hazatérte után, eddigi tudomásunk szerint, jóformán elveszett szemünk előtt, idevonatkozó tudományos műveink és kézikönyveink csakis annyit említvén róla, hogy *«hazajövele után ismét Pápán volt tandr haláláig»*. Ezelőtt hat évvel azonban *Thaly Kálmán* a *«Századok»* 1885. évf. 65—68. lapján egy meglepő adalékkal szolgált Kocsi Csergő Bálint életéhez, amely szerint a gályarabságból megszabadult tudós tanár, meglehetősen előhaladott korában, *1708-tól kezdve a híres kurucz generális, Bottyán János tábori titkára volt*, sőt a generális halála után ennek özvegyét is szolgálta s még a szathmári békekötést is túlélte. Thaly Kálmán ezen közleménye után minden kétségen felül áll, hogy Bottyán János kurucz generálisnak volt egy Kocsi Csergő Bálint nevű

«deák»-ja, tábori titkára; de ahhoz már szerintem igen erős kétség férhet, hogy *Bottyánnak e deákja egyazon személy volt legyen a gályarab és pápai tanár Kocsi Csergő Bálinttal. Megkísérlem idevonatkozó kétségeimet igazolni.*

A mi Kocsi Csergő Bálintunk, mint tudjuk, 1647-ben született, tehát 1708-ban már 61 éves ember volt. Nagy kérdés, hogy a gályarabság rettenetes kínait s testi és lelki erőt egyaránt fogyasztó szenvedéseit elejétől végig átélt férfiúban volt-e több mint hatvan éves korában annyi testi erő, vállalkozási kedv és képesség, hogy egy oly állást, amilyen a tábori titkárság, elfogadhasson, illetőleg kellően bétölthessen. Ne feledjük, hogy Kocsi Csergő Bálint, mint a gályarab-lelkészek közt legfiatalabb, társai helyett is sok szenvedést vett magára; egyszer tüzes fákkal verték össze; jéggel és hóval borított hegyeken keresztül mezítláb kellett átmennie; éhen, szomjan, félmertelenen hajtották társaival együtt egész Nápolyig, hallatlan nyomorúságok között, úgy hogy többször azt hitték, hogy «teljesen meg kell emésztetniök». Már az ilyen szenvedéseken átment ember, a hatvanas évek elején, alig határozza el magát, hogy ismét beleugorják a hadi élet vészes forgatagába.

De ne elégedjünk meg ez egyszerű, bár bizonyára nem alap nélküli feltevessel; hanem a rendelkezésünkre álló, eddig még nem ösmert adatok alapján állapítsunk meg egy pár határpontot Kocsi Csergő Bálint életének, kiszabadulása utáni korszakában.

Hogy a gályarabságból 1676 február 11-én szabadult meg s több társával együtt elébb Velenczébe, majd Zürichbe ment, hol Hottinger tanárnál talált szíves fogadtatásra s itt írta meg a gályarabság történetét; hogy végre 1678-ban Zürichből Genfbe is ellátogatott, mindez több helyen olvasható. De már arra semmi adatot nem találunk, hogy melyik esztendőben tért vissza hazájába. Elvesztjük szemünk elől egész 1693-ig, tehát másfél évtizeden keresztül. Hol volt, mit tett ez idő alatt, semmi nyoma. De az már, a pápai főiskola könyvtárában található, de fájdalom, minden személyes vonatkozás nélküli «inauguralis dissertatio»-jából bizonyos, hogy pápai tanári székét másodízben *1693 november hó 26-án* foglalta el. Azonban korántsem maradt élete végeig Pápán. Hogy legalább is három évet itt töltött, az bizonyos, mert a pápai

egyház 1696. évi számadásaiban június hó 3-ról találunk egy bejegyzést, amely szerint a számadó gondnok «*Kocsi Bálint kályhája rakásáért Gerencsér Györgynek 40 pénzt fizetett*». Két év múlva azonban már mint a (györmegyei) pázmándi ref. egyház lelkipásztorával találkozunk vele. Ugyanis a dunántúli ref. egyházkerület pápai egyházmegyéjébe kebelezett pázmánd-peér-sági 1784-ben egyesült egyházaknak, jelenleg a pázmándi parochián őrzött protocollumában, a címlevél második lapján, szóról-szóra a következő feljegyzés olvasható:

«A Csallóközben Lakszakállason, odavaló Predikátor Tiszt. Tóth Dániel úrnál írásban ezt találtam: *Cursus vitae Johannis Tatai, ex multifariis diversorum temporum notatiunculis fideliter excerptus, compilatus et puræ chartæ mandatus. Anno 1718 die 16. Aug. in Nemes Oltsa. Mellyben a Pázmándi Refta Ekkleziára nézve ezt ítéltem méltónak feljegyezni, és ezen Protokollumba beírni.*» Ego Johannes Tatai, Scholæ Tataiensis honeste valedictus, in Congregatione Reformatorum Pastorum Kotsini habita d. 8. Martii 1698. ad Motsaienses ordi natus, transii 13. Martii, secuto Textu Rom. 1:7. Inde tandem veni Pazmandinum, ad inspiciendam virginem nobilem Rever. Dni. Danielis Farkasdi, Confessoris Christi, tandem pie defuncti. Quæ virgo, utpote Juditha Farkasdi, tum sub cura Cl. Dni. Valentini Cs. Kotsi Pastoris tum Pazmandiensis fuit constituta. Die 17. April 1698. Quam in Præsentia Rndi. Dni. Johannis Ujváry Ecclæ Tapensis Pastoris, tamquam Tutoris, ex gratia Dei in Sponsam nactus sum 29. Aprilis, eamque ut vitæ sociam abduxi 3-a Junii 1698. Sign. 15. sept. 1817. Steph. Bernáth, Past. Eccl. Pazm.»

E teljes hitelességű feljegyzésből nyilván kitűnik, hogy K. Cs. B. 1698-ban pázmándi lelkész s mint ilyen, hivataltársa, a szintén gályákon szenvedett Farkasdi Dániel árva hajadon leányának Judithnak gyámja, gondviselője volt.

Nőtlen, özvegy, vagy teljesen családtalan embert valamint most sem, úgy kétszáz évvel ezelőtt még kevésbé bíztak meg egy férjhez menendő árva leány feletti gyámkodással, ennél fogva K. Cs. B. pázmándi lelkész 1698-ban mindenesetre nős, vagy ha özvegy is: családos ember volt. Mint rendes lelkészi állással bíró, családos és koros emberről aligha lehet feltenni, hogy odahagyva egyházát, családját és nyugalmát, a mozgal-

mas tábori életre adja fejét s beálljon Bottyán generáliszhoz. «deák»-nak. S épen ez a «*deák*» cím, melyen a Bottyán Kocsi Csergő Bálintja említették, újabb nehézséget okoz előttem. Ugyanis a *mi* Kocsi Csergőnk, ha koránál fogva nem is, de előbbi (professori és lelkipásztori) hivatalainál fogva, mint Bottyán titkára, a «deák»-tól különböző, ennél valamivel nagyobb «titulust» kapott volna, — inkább «Bálint pap», vagy «Bálint mester» név alatt szerepelne.

Mindezek alapján én azon véleményemnek adok kifejezést, hogy a Bottyán mellett tábori titkárként szolgált Kocsi Csergő Bálint a pápai tanár, gályarab és pázmándi lelkész Kocsi Csergő Bálinttal *nem egy ugyanazon személy, hanem amaz ennek vagy fia, vagy rokona, vagy csupán névrokona volt.*

Ezen véleményemben nem ingathat meg azon körülmény sem, hogy épen a Thaly Kálmán egyik jeles gyűjteményében: «Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez», az I. kötet 286. és következő lapjain van közölve egy állítólag 1700-ban készült, «Zokogó sírással sírhatsz magyar nemzet» című költemény, melynek 18-ik szakaszában, több szomszédos egyházak mellett, a *pázmándi* ref. eklézsia templomának elfoglalásáról és «lölkipásztorának» elűzetéséről is emlékezik az ismeretlen szerző; — amiből aztán azt lehetne következtetni, hogy Kocsi Csergő Bálint a pázmándi papságból elűzetése után csapott fel Bottyán generális deákjának. Nem ingat meg — ismétlem — ez adat fentebb előadott véleményemben, mert először is nem látom magából a kérdéses költeményből teljesen bebizonyítottnak, hogy az *épen 1700-ban* íratott volna; másodszer az sem bizonyítható be, hogy az abban érintett templomfoglalások és pap-elűzések *épen 1700-ban* történtek légyen. De még ha minden kétségen felül állana is, hogy a pázmándi ref. lelkipásztort 1700-ban üzték el parochiájából, az már bizonyára kérdés tárgyát képezhetné, hogy ekkor is Kocsi Csergő Bálint volt-e az ottani lelkipásztor s ha csakugyan őt üldözték ki onnét, ismét újabb kérdés lehet az, hogy valóban a Bottyán táborában keresett és talált-e alkalmazást?

Végül megjegyzem, hogy a dunántúli egyházkerület pápai levéltárában van egy igen közelkorú feljegyzés, amely szerint a pázmándi és környékbeli ref. templomok 1711 *junius* havá-

tól kezdve foglaltattak el, részint a jezsuiták, részint a pannonhalmi benczések által. (Ekkor, valamint 1708-ban *Szeli Sámuel* a pázmándi lelkész.) Ez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy 1700-ban hasonló sors ne érte volna ugyanazon egyházakat; de ha figyelembe vesszük, hogy ez igen részletes feljegyzés egyetlen szóval sem említi, hogy ez üldözés rövid 11 év óta már a második: aligha tévedünk azon véleményünkben, hogy ama templomfoglalások idejét, melyekről a fentebb érintett költemény emlékezik, a gályarabságot közvetlenül követő időszakban, az úgynevezett «gyászévtizedben», vagyis Kocsi Csörgő Bálint pázmándi lelképásztorsága előtt kell keresnünk.

RÉVÉSZ KÁLMÁN.

EGY LANTOST ÁBRÁZOLÓ KÉP 1630-BÓL.

Az Archæologiai Értesítő februári számában Miskovszky Victor a fricsi (Sárosm.) várkastély sgrafittóiról, vagyis vakolatból faragott díszítményeiről értekezik. A kastélyt Berthóty Bálint 1630-ban építtette Sorger Mihály építész tervei szerint. Faldíszítményeit Axmann Márton készítette ugyanakkor. A keleti sarktorony keleti oldalán németes nevű mesterünk a hat fülkére osztott mezőben hat magyar alakot szerepeltet. Az egyik baljával kardját emeli, jobbában pedig lantot tart, miből azt kell következtetnünk, hogy a kép olyan énekmondót akar ábrázolni, a ki egyszersmind hadi ember is volt. Miskovszky merész következtetései szerint ábrázolhatja Tinódi Sebestyént is, ki a XVI. század derekán Kassán lakott, tehát a szomszédos Sárosban szintén ismert egyén lehetett. Mivel az érdekes alak főnemesekkel és királyokkal egy sorban áll, a közlő szabad következtetéseit tovább szöve, Balassa Bálintra is gondolhatnánk. Ámde a keleti torony déli oldalán Attila, Hunyadi János, László és Mátyás XVII. századi öltözetben szerepelnek, folytatásúl pedig görög bölcsek, hadvezérek, római imperatorok, továbbá Justitia, Temperantia, Fortitudo, Fides stb. allegorikus alakjai következnek: világosan látjuk tehát, hogy Axmann mester csak képzelem után dolgozott s